

BEDNY KOMUNISMU: ŠKOLSTVÍ

INFORMAČNÍ TEXTY

Předměty: pionýrský odznak, pionýrský slib, průkaz člena Pionýrské organizace SSM, pohled z pionýrského tábora, Pionýrská encyklopedie, pionýrský šátek, časopis Vpřed pionýři, fotografie pio

Pionýr, celým názvem nejprve v letech 1950–1968 Pionýrská organizace Československého svazu mládeže (ČSM) a později v letech 1970–1990 Pionýrská organizace Socialistického svazu mládeže (SSM), byla komunistická masová organizace pro děti ze základních škol. Pionýrské skupiny již od roku 1948 nahrazovaly skautské oddíly, respektive všechna ostatní dětská sdružení. V Pionýru byly děti vychovávány v duchu leninských ideálů a skládaly slib: „*Slibuji před svými druhy, že budu pracovat, učit se a žít podle pionýrských zákonů, abych byl dobrým občanem své milované vlasti, Československé socialistické republiky, a svým jednáním chránit čest Pionýrské organizace Socialistického svazu mládeže.*“ Po složení slibu směl každý pionýr nosit uniformu, červený šátek, modrou košili a odznak.

- Doporučené AV lekce: „*Normalizační loutka*“, „*Propaganda a rituál*“

Předměty: odznak SSM, vlaječka SSM

Socialistický svaz mládeže (SSM) byla jednotná celostátní mládežnická organizace řízená komunistickou stranou, jejímž cílem byla výchova mládeže v duchu marxismu-leninismu. V letech 1949–1968 nesla název Československý svaz mládeže (ČSM). Jejím prostřednictvím bylo ideologicky působeno zejména na studenty středních a vysokých škol, pro děti do 15 let byla určena Pionýrská organizace SSM. Funkcionáři SSM byli zvýhodňováni a podíleli se na kádrovém hodnocení svých vrstevníků. Členství v SSM nebylo povinné, nečlenové však měli značně omezené možnosti studia, kariérního růstu i výjezdů do zahraničí. Na každého studenta, který se před rokem 1989 hlásil na vysokou školu, museli jeho učitelé vypracovat podrobný kádrový posudek, později nazývaný „komplexní hodnocení“. V něm shrnuli, jaký měl student průměr známek a jak se choval, co dělá ve svém volném čase, jakého je třídního původu a jaké politické smýšlení mají jeho rodiče (po roce 1968 byl zkoumán také jejich postoj k okupaci ČSSR vojsky Varšavské smlouvy). Ředitel školy pak na závěr napsal doporučení nebo nedoporučení k vysokoškolskému studiu. Nemalou roli v něm samozřejmě hrálo také členství v SSM a celková politická angažovanost studenta.

- Doporučená AV lekce: „*Normalizační loutka*“

Předmět: plynová maska

Branná výchova, zařazená jako předmět do školního rozvrhu, byla součástí civilní obrany. Je jedním z dokladů, že politická ideologie ovlivňovala v době komunismu výuku dětí od útlého věku. Branná výchova se v atmosféře studené války a hrozby použití zbraní hromadného ničení velmi rozšířila. Děti se během ní učily rozeznávat různé typy zbraní, rychle nasazovat ochranné (hovorově plynové) masky, používat další ochranné pomůcky potřebné při chemickém či jaderném útoku (cvičení mělo často podobu pochodování či běhání v pláštěnce a igelitových pytlících nasazených na končetinách – je otázkou, nakolik by taková „ochrana“ byla v případě skutečného útoku vůbec účinná), poskytovat první pomoc, orientovat se v terénu a v mapách, střílet ze vzduchovky, rozlišovat jednotlivé varianty centrálního varování obyvatelstva a nacvičovat odchod do krytu (v každé škole například visela kolejnice, úderý na ni se měl ohlásit jaderný útok). Během školního roku se dvakrát konalo povinné branné cvičení, které mělo většinou podobu delšího pochodu, během něhož děti plnily různé úkoly. Školy také

pravidelně navštěvovaly vojenské posádky, které žáky seznamovaly s vojenským výcvikem a armádní technikou, to vše s důrazným ideologickým vyzněním. Na těchto akcích se rovněž podílel Svazarm (Svaz pro spolupráci s armádou), ustavený v roce 1951 podle sovětského vzoru jako celostátní organizace sdružující dobrovolné zájemce o různé (převážně) branné aktivity. Pod jeho hlavičkou vyvíjeli činnost kynologové, radioamatéři, střelci či zájemci o sportovní létání.

- Doporučená AV lekce: „*Propaganda ve školství*“

Předmět: program Československé spartakiády 1985

Spartakiádou se označovala hromadná tělovýchovná cvičení na stadionech, která měla ideologický podtext. Inspirována byla sokolskými slety, které měly v českých zemích dlouhou tradici, sahající až do roku 1882. Název vymyslel funkcionář Federace dělnických tělovýchovných jednot Jindřich František Chaloupecký (1890–1922), který připravil první spartakiádu v roce 1921 na pražských Maninách, kde se tehdy cvičilo. Vyšel ze jména vůdce známé vzpoury otroků ve starověkém Římě (Spartakus). První spartakiáda v období komunistického režimu se uskutečnila v roce 1955. S výjimkou roku 1970, kdy se původně počítalo s obnovením sokolského sletu (po posledním v roce 1948 probíhaly již pouze v exilu), se spartakiády odehrávaly každých pět let, poslední v roce 1990 již ve změněných podmínkách jen jako Pražské tělovýchovné slavnosti. Vyvrcholením spartakiády bylo cvičení na pražském Strahově. Předcházely mu místní a okresní spartakiády, které měly podobu lidových slavností s účastí místních, státních a stranických představitelů. Spartakiád se účastnili cvičenci různých generací, včetně školní mládeže. Proslulá byla vystoupení vojáků, která byla fyzicky velmi náročná. Návlek vystoupení na spartakiádě trval celý rok. Cvičenci, kteří měli jednotné úbory, vystupovali na různou hudbu. V roce 1985 například dívky cvičily na skladbu *Poupata* od Michala Davida, která je dodnes ukázkou propojení tehdejší popmusic se státní propagandou.

- Doporučená AV lekce: „*Propaganda a rituál*“

Předměty: chmel, pohled z česání chmele

Chmelové brigády byly v podstatě povinnou zemědělskou výpomocí zejména středoškolské mládeže jednotlivým JZD, která potřebovala během krátké doby sklidit značné množství chmele. Původním impulsem k jejich konání byl nedostatek pracovních sil v Československu po 2. světové válce. Z hospodářského hlediska ztrácely brigády postupem času na významu, jenže v dobách normalizace patřil „chmel“ k jistému zpestření školní nudy. Mnozí se docela otevřeně těšili. Pro středoškoláky šlo o útek z pravidelných hodin, o čas strávený s kamarády, o zážitek s puncem dospělosti, navíc podbarvený romantikou ve stylu filmového muzikálu *Starci na chmelu*, který natočil *Ladislav Rychman* v roce 1964. Něco podobného platí v menší míře i o jiných normalizačních mimoškolních aktivitách: o povinných praxích v továrnách, ve školách či v nemocnicích, o branných kurzech.

Předmět: Kroky Františka Janečka & Michal David – LP *Colu, pijeme colu; Céčka, sbírá céčka*

Propaganda v populární hudbě – Po „Vítězném“ únoru 1948 začal komunistický aparát řídit kulturní politiku podle sovětského vzoru. Ideologickým mustrem se stala kulturní doktrína, kterou sepsal Stalinův přítel a spolupracovník Andrej Ždanov, odpůrce moderního umění a hlasatel dogmat socialistického realismu. Ždanovova kulturní doktrína (tzv. ždanovština) se samozřejmě promítla i do osnov hudební výchovy na základních školách. V metodické příručce pro pedagogy, vydané v první polovině 50. let, čteme: „*Učitel musí hledat cestu, jak z nepřehledného bohatství, obsaženého v hudbě, využít všeho, čím hudba vychovává: vřelé lásky k rodné zemi a k jejímu lidu, hrdosti nad velikostí našich umělců, lásky a přátelství k Sovětskému svazu, nadšení budovatelských písní, tvrdého vzdoru revolučních zpěvů a mnoho jiného. Výběrem písní a skladeb, vyrostlých z bohatých tradic, pěstuje učitel v dětech smysl pro krásno, z něhož pak vyrůstají ušlechtilé vlastnosti člověka: hrdinství, bojovnost, láska k člověku a ke kolektivu i k přírodě. Tím vytvoří ve třídě ovzduší, vyjádřené heslem „S písní na rtech chceme jít!“*“

V propagandistickém boji na „kulturní frontě“ se komunisté po celou dobu své vlády střetávali s nenáviděnou západní

populární hudbou, v níž celkem oprávněně spatřovali mocnou ideologickou zbraň svých nepřátel. Zdejší lidovým masám totiž americké melodie zněly libě. V osmdesátých letech oficiální československou scénu zinfantilizovaly hudební stáje, které si svou loajálností pragmaticky zajistily přízeň komunistické vrchnosti a mohly díky tomu uplatňovat západní styl manažerské práce v sériové výrobě disco-hvězdiček. František Janeček tímto způsobem „vytvořil“ Michala Davida a postavil kolem něj skupinu Kroky. S Davidem a řadou dalších, skoro ještě dětských zpěváků pak zásoboval média kolovrátkovými melodiemi, které se v prostředí zbaveném konkurence snadno stávaly hity. Často se také jednalo o převzaté melodie západních hitů (s autorskými právy si v té době málokdo lámal hlavu) – jako právě v případě písně *Colu, pijeme colu*, kterou původně pod názvem *Se T'amo T'amo* nazpívala italská zpěvačka Rosanna Fratello.

- Doporučená AV lekce: „*Propaganda v populární hudbě*“

Předmět: fotografie 1. máj

Prvomájové průvody byly původně pestrou podobou oslav Svátku práce, jehož oslavy zaváděla ve světě od roku 1890 II. internacionála. V letech 1948–1989 ale v Československu získaly průvody podobu zvláštního pseudonáboženského rituálu, během něhož představitelé moci blahosklonně kynuli z tribun svým poddaným, kteří jim kolektivně provolávali slávu. Oficiálním cílem byla demonstrace síly vládnoucího režimu a jeho údajné jednoty s lidem. Ve skutečnosti se až na jedinou výjimku – v květnu 1968 – nikdy nejednalo o spontánní masové akce. Průvody byly centrálně organizované a účast pro žáky, studenty i pracující povinná.

- Doporučené AV lekce: „*Propaganda a rituál*“, „*Propaganda ve veřejném prostoru*“

Předměty: bílé tílko a červené trenýrky, jarmilky

Cvičební úbor byl v rámci unifikace a zachování řádu i během tělesné výchovy jednotný. Žáci a žačky se tak převlékaly do stejných cvičebních úborů. Chlapci nosili bílé triko a červené trenýrky, dívky pak trenýrky modré. K němu byly jako povinná výbava stanoveny plátěné cvičky s gumovou přezkou, tzv. jarmilky. Ty byly poprvé uvedeny těsně před spartakiádou v roce 1965, pro jejíž potřeby jich bylo vyrobeno několik milionů – proto se jim zpočátku říkalo také „spartakiádky“.

- Doporučená AV lekce: „*Propaganda ve školství*“

Předmět: céčka

Socialistické hračky – Na rozdíl od současnosti, kdy jsou nejrůznější hračky snadno dostupné, byl v období komunistického režimu pro děti poněkud menší výběr. Plánované hospodářství, které záhy zaostávalo za západními státy, nabízelo unifikované zboží. Někdy dobová móda a uzavřenost domácího trhu vyzdvihly absurdní věci, které měly sice minimální estetickou hodnotu, přesto se však sháněly jako nedostatkové zboží. Takovým příkladem byla „céčka“, umělohmotné barvené sponky, které se spojovaly do řetězů, nosily se na krku, zápěstí či na poutkách kalhot a vytvářely se z nich také závěsy do dveří. V 80. letech se stala cenným sběratelským artiklem u školní mládeže, která s nimi hrála „čáru“ nebo je používala jako platidlo. Vlastnictví „céček“ kromě jiného také odráželo sociální status jejich držitele.

- Doporučená AV lekce: „*Svět dětí II.*“

Předměty: odznak ROH a stanovy ROH, členský průkaz ROH

ROH je zkratka pro Revoluční odborové hnutí – jednotnou odborovou organizaci v Československu. Ta v roce 1946 nahradila Ústřední radu odborů, od počátku však byla ovládána komunisty. Jednalo se o nejmasovější organizaci v Československu, která navíc byla začleněna do politického systému Národní fronty. Členy ROH byla „dobrovolně“ drtivá většina pracujících. Proto také představovalo důležitý nástroj pro komunistickou propagandu. Pod jeho záštitou se slavil Mezinárodní den žen, jezdilo se na dětské tábory nebo se pořádaly mikulášské besídky. Podobné aktivity, spolu s výběrem členských příspěvků,

charakterizovaly činnost ROH více než prosazování zájmů a práv zaměstnanců ve vztahu k zaměstnavateli, což je skutečná funkce odborů.

Předmět: cedule – nález amerického brouka okamžitě hlaste!

Mandelinku bramborovou, brouka, který se k nám dostal na obchodních lodích už v roce 1875 z Ameriky, využila komunistická moc k propagandě proti americkým imperialistům. V roce 1950 došlo k zamoření polí tímto broukem, který ničil úrodu. Na titulních stranách všech deníků se tak v červnu roku 1950 objevilo *Provolání vlády k boji proti mandelince bramborové*, kterou na naše území prý shazovali z letadel nebo pod rouškou tmy nosili v krabičkách západní agenti. Propaganda měla oslovit také děti a mládež, která se měla nahlašování a sbírání brouka účastnit. Známy autor dětských knížek Ondřej Sekora například napsal a ilustroval krátký agitační příběh *O zlém brouku bramborouku: O mandelince americké, která chce loupit z našich talířů*. Podobně barvitě jako činnost západních agentů pak komunisti líčili i „zrádnou emigraci“ či „západní imperialisty“.

- Doporučená AV lekce: „*Propaganda v literatuře a ve výtvarném umění*“

Předměty: prohlášení učitele, slib učitele, fotografie nástěnky ve škole

---

Pedagogové měli v komunistickém Československu vyučovat své žáky a studenty ve shodě s politickou ideologií. Byl tak vyvíjen tlak na jejich loajalitu k vládnoucí komunistické straně a totalitnímu režimu. V prohlášení učitele před nástupem do výkonu povolání pedagog povinně deklaroval, že neudrží styky s nikým z kapitalistických zemí nebo v rodině nemá nikoho, kdo emigroval, což bylo neslučitelné s vykonáváním profese socialistického učitele. Bylo rovněž důkladně sledováno nejen jejich politické, ale i náboženské přesvědčení. Ve shodě s politickou ideologií a propagandou pak vypadalo „zdobení“ škol a tříd nástěnkami, oslavujícími budovatele socialismu, pionýrskou organizaci nebo události, jakými byla velká říjnová revoluce.

- Doporučená AV lekce: „*Propaganda ve školství*“

Předměty: Dějiny KSČ, časopis Tribuna otevřenosti

Komunistická propaganda představuje tak obsáhlé téma zasahující do tolika oblastí života, že je lze v relativně krátkém textu nejdříve načrtnout. Výhodou ovšem je, že i stručný nástin může být poměrně plastický. Normalizační propaganda na domácím poli se dá volně rozdělit do tří základních kategorií: za první lakování života v „socialismu“ na různou, za druhé ostouzení demokratického Západu a za třetí denunce domácí opozice a nezávisle si počínajícího obyvatelstva vůbec. To vše je možné najít nejen v učebnicích a knihách o historii Komunistické strany Československa, jejichž cílem bylo zejména zdůvodnit a ospravedlnit dějinnou úlohu strany na domnělé cestě k beztržní společnosti, světovému míru a obecnému blahobytu, ale i v oficiálním tisku.

- Doporučená AV lekce: „*Propaganda v tisku*“

Předmět: fotografie The Plastic People of the Universe

Skupinu **The Plastic People of the Universe (PPU)** založili v roce 1968 dva přátelé z Břevnova, Milan „Mejla“ Hlavsa a Jiří „Přemek“ Števíč. Znali se ze základní školy a před založením PPU spolu hráli ve skupině Vagabunds. Postupně ve skupině hrálo okolo čtyřiceti hudebníků, většinou jen krátkou dobu. Po potlačení pražského jara měla oficiální kulturní oblast výrazně legitimizující úlohu, obdobně jako v 50. letech. Jejím smyslem byla stabilizace politického režimu. Souhlas s veřejným vystupováním hudebních skupin udělovaly vybrané komise krajských kulturních agentur, jež v rámci tzv. rekvalifikačních přehrávek hodnotily vedle hudebních znalostí také postoje k politickému režimu. Okolo PPU se v té době zformovalo společenství různě orientovaných osob, pro něž se pod vlivem teoretika umění a spisovatele Ivana „Magora“ Jirouse (1944–2011) začalo používat označení underground. Ve Zprávě o třetím českém hudebním obrození (1975) Ivan Jirous

definoval underground jako duchovní postoj intelektuálů a umělců kriticky se vymezujících vůči světu. Podle něho bylo cílem tohoto hnutí vytvořit „druhou kulturu“, nezávislou na oficiálních kulturních strukturách a hodnotách establishmentu.

V červenci 1973 byl Ivan Jirous, manažer PPU, zatčen. O několik měsíců později kapela odehrála poslední skutečně veřejné vystoupení. Další koncerty probíhaly v utajení za účasti pozvaných lidí, kteří byli ochotni riskovat problémy s policií. Problémy nejenom s bezpečnostními složkami, ale také ve škole nebo v zaměstnání riskovali přitom i ti, kteří si podobně jako členové PPU, nechali narůst dlouhé vlasy nebo se jinak odlišovali od majoritní společnosti.

- Doporučená AV lekce: „*The Plastic People of the Universe*“

Garant textu:

Jan Synek, historik

Zdroje:

Metodická příručka *Nástroje normalizační moci*

Publikace *Bylo nebylo*

Publikace *Mýty o socialistických časech*

Informační texty k AV lekci 1989: Z deníku Ivany A.

Informační texty k AV lekci 1989: Z dopisů psaných přes železnou oponu

Informační texty k AV lekci Propaganda v tisku

Informační texty k AV lekci Propaganda ve veřejném prostoru

Informační texty k AV lekci The Plastic People of the Universe